

Omiški kraj u obrani od širenja epidemije kuge u godinama 1762-1765.¹

U ovom se radu iznose podaci o svemu što se po naredbi mletačkih vlasti, središnjih i pokrajinskih, poduzimalo na području pod upravom omiškog providura u sprječavanju mogućeg prodora i širenja epidemije kuge tijekom trajanja te opasnosti od godine 1762. do 1765. te se opisuje koje su se poteškoće javljale u provedbi tih mjera. Najveća se pozornost pri tom posvećivala pažljivo nijansiranoj mjeri izolacije, a prije svega strogom nadzoru mogućega nedopuštenog kretanja pojedinaca i skupina preko granice sa susjednim područjima, poljičkim i imotskim, pogotovo nadziranju ondašnje državne granice s Osmanskim Carstvom iz kojega se epidemija često prenosila u Dalmaciju. Unutar samog omiškog područja osobitu je važnost imala zdravstvena kontrola putnika i robe kod utvrde Dvare, uz čije je zidine i kule prolazio jedini karavanski put kojim se iz bliže i dalje unutrašnjosti moglo doći u primorska sela te putujući kroz njih stići do kontrolnih mjesta pred ulazima u gradove Omiš i Makarsku.

Već na prvu vijest da u nekom kraju mori kuga, čak i kad je taj kraj bio udaljen više stotina kilometara, ljudima se, slikovito rečeno, od straha dizala kosa na glavi. U slučaju da je „kuga morila“ u bližim gradovima i selima, državne su vlasti posvuda uvodile vrlo stroge mjere protiv njezina širenja, prije svega zabranu kretanja ljudi izvan mjesta njihova stalnog boravka ili bar izvan užeg područja boravka i strogu izolaciju onih za koje se i u najmanjoj mjeri moglo sumnjati da su zaraženi.

Mjere protiv širenja epidemije u Dalmaciji za mletačke vladavine

Mletačka Republika vladala je većim dijelom sadašnje Dalmacije neprekidno od prve polovice 15. stoljeća do njezina sloma 1797, u isto vrijeme i jednim dijelom današnje Crne Gore (Boka Kotorska) i Grčke. Gospodarska snaga te pomorske države temeljila se na prijevozu trgovačke robe brodovima i unosnom trgovanju između tržišta europskog Zapada i mediteranskoga Istoka, po njihovu zvanog Levantom. Kopnena trgovina između Venecije i područja pod Osmanskom vlašću najviše se odvijala preko Splita u kojemu je radi toga koncem 16. stoljeća sagrađen

¹ Ovo je djelomično promijenjena verzija izvorno objavljenog teksta u: *Zov rodnih ognjišta – List župe Sv. Luke Kučiče*, god. XXVI, br. 1-2. (50), 15-31.

veliki lazaret za raskuživanje pristigle robe i za propisanu karantenu putnika.² Unatoč tom lazaretu i svim mjerama opreza, kužna je pošast u Split stizala češće nego u naše druge gradove i mjesta, a 1607. i 1783/1784. pomorila je polovicu stanovništva koje je tada u njemu živjelo, odnosno boravilo.³

Prvo što su mletačke vlasti u slučajevima pojave takve ugroze poduzimale bilo je žurno osnivanje zdravstvenih odbora (talijanskim jezikom *Coleggetto di sanità*), glavnoga u Veneciji i lokalnih u gradovima i na križanjima najvažnijih puteva. Ti su odbori bili zaduženi za suzbijanje epidemije, a prije svega za nadziranje više ili manje strogih mjera prisile koje je trebalo primjenjivati protiv onih koji su te mjere kršili.

Propisane mjere predostrožnosti na nekom području nisu bile prestroge sve dok je ta opasna bolest vladala na određenoj udaljenosti, ali i takve mjere, koje su prema procjeni pokrajinskih vlasti bile u određenom trenutku proglašene, morale su se strogo poštivati. U slučaju da se ta zaraza pojavila u blizini, propisi o izolaciji pojedinih mjesta i krajeva podizani su na najvišu razinu, a prekršitelji kažnjavani vrlo oštro. Tako u staroj žeževačkoj matičnoj knjizi jedan od zapisa o umrlima, onaj pod nadnevkom 17. studenoga 1733, glasi: „Bi mušketan na Imockomu Gargur sin Jakova Mustapića iz Grabovca, buduć priša kontumaciju porad kuge. Ukopan je di i pogiba“.⁴ Dakle, taj je Grabovčanin ubijen iz puške (tal. *moschetto* – vrsta puške) na mjestu na kojemu je zatečen u prekršaju zabrane neovlaštenog kretanja.

O tome kako su provedene mjere protiv mogućeg širenja kužne epidemije u omiškom kraju tijekom godina 1762-1765. obilno svjedoče podaci u sačuvanim spisima staroga Omiškoga arhiva.⁵

Epidemija se primiče sve bliže

Mletački opći providur za Dalmaciju Francesco Diedo u pismu od 28. srpnja 1762. javlja iz Zadra omiškomu providuru da se epidemija kuge pojavila s onu stranu rijeke Drine i da se širi u smjeru sjevera.⁶ Pokrajinskim vlastima u Dalmaciji vijest o epidemiji u tom dalekom kraju bila je dakle znak za uzbunu i pripremu obrane od te pošasti pojačanim mjerama predostrožnosti.

² Osnovne podatke o splitskom lazaretu vidi u: NOVAK 1978: 91-98, 155-162, 474-476.

³ O epidemijama kuge u Splitu pisao je Novak u navedenom djelu i svesku na stranicama 131-133, 203-207, zatim u više radova Danica Božić-Bužančić, npr.: ISTA 1985: 16, 91-97; ISTA 1988: 79-87; ISTA 1989: 183-201; ISTA 1990: 247-258; ISTA 1997: 37-41.

⁴ Nadbiskupski arhiv Split, Zbirka matičnih knjiga, MK 1/115, f. 136v.

⁵ Gradivo je toga arhiva svršetkom 19. stoljeća preneseno u Zadar, u tamošnji pokrajinski arhiv. Kao posebna cjelina čuva se i sada u Državnom arhivu. Za oznake pojedinih kutija i sveščića rabi se skraćenice: DAZD za Državni arhiv Zadar, OA za Omiški arhiv, kt. za kutija, sv. za sveščić unutar pojedine kutije.

⁶ DAZD, OA, kt. 145, sv. 3, list 4.

Novi opći providur Pietro Michiel 17. rujna obavještava predstavnike pojedinih dalmatinskih gradova i područja, pa tako i omiškoga providura, o zabrani prijelaza granica između dijela sadašnje Dalmacije, koji je bio pod mletačkom vlašću, i ličko-senjskoga područja pod habsburškom, a tako i bosansko-hercegovačkog pod turskom, svima koji nemaju potvrdu da su ovlaštene za to putovanje, dakle, bez odgovarajuće „propusnice“, što se, kaže on, češće događa onima koji putuju radi trgovine. Stoga neka trgovcima koje granične straže zateknu da takvu propusnicu nemaju, panduri⁷ zaplijene svu robu.⁸ Tekst te službene poruke napisan je dvojezično, na talijanskom i na hrvatskom, tako da je bio razumljiv svim tamošnjim dužnosnicima.

Otrprilike tri mjeseca poslije toga, 18. prosinca 1762, isti opći providur prenosi omiškome providuru vijest da je kuga preko Sarajeva već stigla u Mostar.⁹ Nije trebalo dugo čekati da zlokobna epidemija stigne i do vrata grada Splita u čiju su luku gotovo svakodnevno stizale trgovačke karavane iz Bosne. Radi toga je spomenuti opći providur Michieli stigao u Split te 6. siječnja 1763. poslao omiškome providuru službeni dopis u kojemu najprije spominje da je u svezi sa žalosnom činjenicom pojave kuge u splitskim varošima primio četiri izvješća napisana 22, 25, 27. i 29. prosinca 1762, a zatim providura upozorava na upute dane dvarskom nadintendantu koji mora paziti provode li se u toj krajini svi sanitarni propisi savjesno i točno.¹⁰

Kontrola putnika na Dvarima

Mletački opći providur za Dalmaciju Francesco Diedo već 17. lipnja 1762. pisao je omiškome lokalnom providuru neka u slučaju da nadintendant, koji je po svojoj službi bio na čelu zdravstvenoga odbora osnovanog za cijelu okolicu tvrđave Dvare, mora radi drugih službenih obveza odatle nekamo poći, njemu u zamjenu pošalje specijalnog izaslanika (*deputato*) sanitarne službe, jer – naglašeno je u tom pismu – preko Dvara često prolaze karavane iz Osmanskog Carstva, pa je tu neophodan stalni nadzor.¹¹

Ta naredba pokazuje da se na Dvarima, i kad nije bilo vijesti o širenju kuge, moralo provjeravati imaju li putnici koji su iz makarskoga i omiškoga primorja putovali prema Imotskom i Bosni, kao i oni koji su putovali u suprotnom smjeru, propisanu potvrdu o dobru zdravstvenom stanju i nisu li se možda kod kojega od njih naknadno pojavili simptomi kakve zaraze.

⁷ Riječ pandur (U Kučićima se nekoć rabio oblik „bandur“) preuzeta je iz mađarskoga jezika (mađ. *pandúr* – oružani stražar, čuvar).

⁸ DAZD, OA, kt. 145, list 7 na talijanskom, 7v na hrvatskom napisan bosančicom.

⁹ DAZD, OA, kt. 145, sv. 3, list 8.

¹⁰ DAZD, OA, kt. 145, sv. 2, list 1 i 30.

¹¹ DAZD, OA, kt. 145, sv. 3, list 2.

Ta se naredba vjerojatno poštivala, ali nakon pojave kuge u splitskim predgrađima kontrola na tom prijelazu morala se pojačati. O tome svjedoči pismo omiškoga providura poslano 13. siječnja 1763. općemu providuru. Omiški providur najprije izvješćuje o teškoćama koje su se pojavile pri izboru izaslanika delegiranih za zdravstveni nadzor na Dvarima. Njima je dužnost pregledavati potvrde o zdravstvenom stanju prolaznika radi čega moraju, ističe omiški providur, dobro poznavati hrvatski (*illirico*) jezik i pismo (za pisanje hrvatskim jezikom redovito je tada služilo pismo u novije doba nazivano bosančicom). Nije moguće, kaže on, za to delegirati kojeg člana Omiškoga zdravstvenog odbora (*Collegetto di sanità*), jer samo dvojica od njih znaju to pismo, i to osrednje, a obojica su neophodno potrebna u Omišu, gdje postoje dva kontrolna mjesta (*stangate*), ispred dvaju gradskih vrata.¹² Stoga su na sastanak toga zdravstvenog odbora, koji je održan 24. veljače 1763, pozvana petorica drugih Omišana koji su poznavali to pismo. Od njih je zatraženo da prihvate službu delegata kako bi određeno vrijeme boravili na Dvarima te ondje pregledavati potvrde o zdravlju prolaznika. Međutim, većina je njih izjavila da „ilirska“ slova ne zna dobro (*di non esser appieno franchi delli caratteri illirici*). Predlagali su neke druge, a baš ti koje su predlagali, naglašava providur, nisu znali ni čitati to pismo, a kamoli njime pisati. Stoga isprike nisu prihvaćene nego im je rečeno neka daju pisanu izjavu da oni spomenuto pismo zaista ne znaju, ali se nitko od njih nije odvažio to učiniti, pa je izglasano kojim će redom svatko od njih po nekoliko tjedana boraviti na Dvarima.¹³

U ožujku 1763. navedena su imena četvorice kojima je naređeno da se kao službeni izaslanici izmjenjuju u vršenju navedene dužnosti na Dvarima. To su bili Nikola Kovačić, Anton Franceschi, Josip Bugardelli i Ivan Pavišić.¹⁴ Razumljivo je da njima to zaduženje nije bilo ugodno, jer je bilo vrlo odgovorno, a u zdravstvenom pogledu i rizično. Osim toga, povremeni boravak na određitu udaljenom od Omiša oko 25 kilometara značio je prekid u obavljanju njihovih redovitih poslova u Omišu. Iz pisma Ive Bugardellija, koji je tu službu vršio mjesto svoga oca Josipa sredinom lipnja poslanom iz Dvara omiškomu providuru, vidljivo je koliko je on željno čekao smjenu, tj. da osvane 22. lipnja kad je tu obvezu trebao preuzeti Nikola Kovačić.¹⁵ Na Bugardellija je opet došao red u kolovozu. On 12. kolovoza piše iz Dvara da ga muči povišena tjelesna temperatura.¹⁶ Nekoliko dana poslije toga javlja da mu je nešto bolje, pa se usudio doći u Omiš da na Dvarima, gdje je, kaže, bio bez liječnikove pomoći, ne pogine.¹⁷

¹² DAZD, OA, kt. 145, sv. 28, list 4.

¹³ DAZD, OA, kt. 146, sv. 28, list 14.

¹⁴ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 14.

¹⁵ DAZD, OA, kt. 146, sv. 25, list 3.

¹⁶ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 30.

¹⁷ DAZD, OA, kt. 146, sv. 26, list 5.

Stari put: od Zadvarja, uz brijeg, istočno od tvrđave Dvare i dalje niz strmi obronak do račvanja s jedne strane prema Kučićima i Omišu, a s druge prema crkvi Sv. Ante i Duplicima (crtež u austrijskom katastru iz g. 1834).

Opći providur Michieli pismom iz Splita 14. kolovoza 1763. obavijestio je omiškoga providura o imenovanju alfira Stjepana Deškovića Matulića za novog zapovjednika tvrđave Dvare.¹⁸ Taj je dobio zadatak da uz službu zapovjednika tvrđavske posade nadzire kako se vrši kontrola putnika koji na putovanju prema Makarskoj i Omišu prelaze preko Dvara. Za bolje razumijevanje ondašnjega prometovanja treba imati na umu da se sve do konca 19. stoljeća, kad je dovršena izgradnja nove makadamske ceste Omiš–Kučiće–Zadvarje–Šestanovac, jedini tada postojeći karavanski put uspinjao uz planinski obronak do tvrđave Dvare, pa se gotovo dodirujući njezine zidine odatle spuštao na drugu stranu. Tako putnici nikako nisu mogli izbjeći kontrolu. Međutim oni koji su tu kontrolu vršili mogli su je obavljati više ili manje savjesno, pa je bilo potrebno da netko od viših dužnosnika nadzire njihovo postupanje.

¹⁸ DAZD, OA, kt. 145, sv. 3, list 23.

Tvrđava Dvare oko 1700.

Spomenuti zapovjednik 22. prosinca 1763. piše iz Dvara omiškom providuru da su toga dana, koji je bio određen za prolaz karavana s imotskoga područja prema kontrolnom mjestu pred Omišem, u jednoj od tih karavana svi imali uredne zdravstvene potvrde. Obećali su da će putovati preko Kučića, Svinišća i Borka te se bez ikakva skretanja spustiti do kontrolne točke pred gradom. Međutim, kad su sišli ispod crkve Sv. Ante, samo se manja skupina s osam konja spustila do Cetine i nastavila putovanje predviđenim smjerom, a svi su ostali skrenuli prema Vrulji. Panduri ih nisu uspjeli u tome spriječiti. Stoga je zapovjednik poručio arambašama sela Brela i Rogoznica, neka im ne dopuste da se pri prolazu susreću s mještanima spomenutih dvaju sela, a tako i arambašama sela Kučića i Svinišća za onu osmoricu dok budu putovali kroz ta sela. Ti su putnici, dodaje on, iz sela Mrnjavci, Svibić, Ričice, Svib, Studenci, Grabovac, Aržano i Zagvozd.¹⁹

Zabranjeno isplavljanje i prelazak Cetine

Opći providur u vezi s molbom dvojice Omišana, Duje Lupija i Frane Franceschija, da im se dozvoli brodom izravno (*con barca espressa*) poći u Dubrovačku Državu i do Boke radi nabave raznovrsne hrane za grad, piše 6. veljače 1763. omiškom providuru neka im to dopusti, ali da moraju ploviti u pratnji posebnog povjerenika i jednoga zdravstvenog stražara.²⁰

¹⁹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 18, list 21.

²⁰ DAZD, OA, kt. 145, sv. 2, list 16.

Omišanin Ivan Pujese sredinom prosinca 1763. zamolio je da s jedanaest sudrugova nakon povratka s ribarenja u Neretvanskom kraju obavi svoje raskuživanje i izolaciju (*espurgo della contumacia*) u osamici na Puntima gdje su vrtovi²¹ želeći tako izbjeći zatvaranje u utvrdu Mirabellu.

Rogoznički arambaša Ivan Bauk 10. veljače 1764. piše „doktoru Bugardellu u Omiš“ (Josip, doktor prava, tada službeno imenovani zapisničar na kontrolnom mjestu na istočnom prilazu u Omiš): „Ja sam naredijo da dovedu gajetu, a oni su je izvukli u kuću i izbili madir aliti dno. Brez meštra vrc se ne more. Molim Vas oznanite gospodina providura“.²² Gajeta je morski ribarski čamac zaobljena trupa, šiljata pramca i krme, s jedrom. Čamac o kojem Bauk piše bio je vlasništvo trojice rogozničkih svećenika, don Petra Kuzmanića, don Ivana Mikulića i don Pavla Marušića (ili možda kućne zajednice jednoga od njih, a po potrebi su se tom gajetom služila sva trojica). Po providurovoj naredbi bila im je onemogućena plovidba zbog provedbe propisa o izolaciji.

Samo pet dana poslije toga spomenuti svećenici upućuju molbu: „Priuzvišeni gospodine, gospodine vladvče providuru, mi priponizni sluge i podložnici Vašega gospostva i poštovanog koleđa, koji primismo Vaše naredbe i obslužismo, to jest da barčicu damo pod oblast Vašu oli izvučemo vanka. I mi obslužismo i vanka izvukosmo od mora paši petnajest, i otvorismo madir. A sada nam potribuje za uzrok lipi vrimenta, samo krajem za naše potribe, da bi nam Bog providijo utišenje u ova tisna vrimenta, drugo ništa ne čineći š njome, ni nikakova kontrabanda. U viru. Za to ste moljeni s tizim poštovanim koleđom dopustit nam što pitamo našu potribu, da je remedijamo i u more metnemo i pak da ćemo je varć na kraj i bit pod poslu/h/ Vaše oblasti; i to se uvamo i želimo imat; i ostajemo ponizni vazda. – Don Petar Kuzmanić kurat i dom Ivan Mikulić i dom Pava Marušić, ponizni sluge Vašega priuzvišenoga gospostva [...]. – U Rogoznici vebrara na 15. – U providurovoj je kancelariji dodana bilješka, koja u suvremenom hrvatskom glasi: „Primljeno 20. veljače i pročitano u zdravstvenom odboru, ali nije odobreno“.²³

Na sastanku Omiškoga zdravstvenog odbora od 12. svibnja 1765. pročitana je molba trojice Omišana: Pavla Michielija, Ivana Pavišića i Stjepana Matulića, vlasnika mreža za lov srdela, koji su tražili dopuštenje za ribarenje „pod Primorjem unutar omiškoga područja (*sotto Primorie entro il nostro territorio*) makar da svatko od njih bude morao ploviti u pratnji po jednog vojnika. Tako bi se, napisali su, nastavio ribolov prakticiran tijekom toliko stoljeća“.²⁴ Nije poznato je li im to bilo dozvoljeno.

²¹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 28, list 25.

²² DAZD, OA, kt. 145, sv. 3, list 10.

²³ DAZD, OA, kt. 146, sv. 25, list 11.

²⁴ DAZD, OA, kt. 146, sv. 31, list 25.

Istodobno je bilo strogo zabranjeno na bilo koji način prelaziti rijeku Cetinu. O tome svjedoči obavijest o naredbi zadvarškoga nadintendanta da se svi kerepi (*kerep* – mali čamac izduben u deblu nekog stabla, tal. *monossolo*) koji se nalaze duž obala rijeke Cetine izvuku na suho, da se ukloni javna splav u Blatu, postave stražari kod svakoga gaza, a čamci koji se tu i tamo nalaze duž poljičke obale, a nemoguće ih je nadzirati, da se sklone u luke dvaju obližnjih gradova. Jedan primjerak te naredbe stigao je Omiškomu zdravstvenom odboru 28. srpnja 1763, da to primi na znanje.²⁵

Umiranje od gladi

Prestrogo ograničenje kretanja na duže vrijeme bilo je gotovo isto toliko opasno koliko i sama kuga. Domaćinstvima koja su bila bez većih zaliha prehrambenih namirnica umiranje od gladi bilo sve izglednije. Stoga opći providur Michieli u već spominjanom dopisu poslanom omiškomu providuru 6. siječnja 1764. naglašava da je stanovništvu toga kraja život zbog izdanih propisa o ograničenom kretanju u velikoj mjeri otežan, a slično i na drugim područjima u Dalmaciji. Njega hvali da je dobro postupio kad je od imotskoga providura zatražio da stanovnicima omiškoga kraja dozvoli u određeni dan u tjednu izravno kupovati žito na Aržanu kod kontrolnog mjesta (*alle stangate*), s tim da dolaze i vraćaju se natrag putem koji im se odredi. To isto, kaže, vrijedi za one iz imotskoga kraja kojima je nužno putovati u Makarsku radi nabave soli i ostaloga što je potrebno za prehranu, pa neka se u svemu postupa kao i dosad u sličnim slučajevima, bez zatvaranja naj-prikladnijih putova, ali uz sve potrebne mjere predostrožnosti.²⁶

Dana 14. siječnja 1764. opći providur poslao je višim lokalnim dužnosnicima u omiškom kraju (slično i u drugim krajevima) i detaljne upute o tome kako izbjeći umiranje od gladi, redovite pratilice epidemija, a pritom osigurati da se zaraza ne prenosi. Naređeno je da oni koji žive u omiškom kraju a oskudijevaju u hrani, pa u određeni dan u tjednu radi nabave žita putuju na Aržano, moraju ići u pratnji nekog službenika, a tako i putnici s imotskog područja koji putuju do kontrolnoga mjesta ispred Makarske, ali ti drugi samo putem preko Dvara, jer drugi im je put – kaže se u tom dopisu – puno duži i opasniji.²⁷ Pri tom se pod tim „drugim putem“ nedvojbeno misli na mnogo strmiji put koji je vodio preko biokovskog prijevoja između Kozice i Tučepi i nazivao se Staza.

Poljičani su iz Gornjih Poljica u molbi poslanoj spomenutomu općem providuru tražili da im se dopusti prelaziti na omiško područje radi obrađivanja vlastite zemlje. To im je, dodali su, bilo dopušteno i 1732, a sada su u pogledu zaraze

²⁵ DAZD, OA, kt. 145, sv. 3, list 21.

²⁶ DAZD, OA, kt. 145, sv. 2, list 1 i 30.

²⁷ DAZD, OA, kt. 145, sv. 2, list 5.

prilike bolje, jer onda je kuga harala u selu Podstrani. Michieli je odgovarajući 12. veljače 1763. na tu molbu naredio omiškome providuru da Poljičanima dozvoli obrađivanje zemlje, ali uz poštivanje određenih propisa.²⁸

Izgladnjeli su zacijelo s oduševljenjem primili obavijest koju je 20. veljače 1764. objavio opći providur o 500 stari (tal. *stajo*) žita što su ga više mletačke vlasti dodijelile najpotrebnijima u Omiškoj krajini.²⁹ Petsto mletačkih stari iznosi oko 416 hektolitara (žitarice se mjerilo obujmom, a ne težinom).

Dana 24. veljače opći providur piše o rješavanju molbe koju je dobio od Podgrajaca. U njoj su naveli da im je zabranjeno putovati preko Poljica. Mogli bi se prevesti preko Cetine u Blatu, ali ondje je radi sprječavanja miješanja žitelja omiškoga područja s onima koji žive u Poljicima lađa potopljena. Zbog toga su u velikoj nevolji, pa mole da im se za odlazak u Makarsku po žito i sol dopusti prijevoz preko Cetine kraj njihova sela lađicom na potezanje, što je lakše napraviti, kažu, nego izvaditi potopljenu veliku lađu u Blatu, pa putovati do Makarske naokolo.³⁰ Njihova je molba pozitivno riješena 4. ožujka 1764, kad je omiškome providuru javljeno da im se dozvoli da radi nabave soli i žita kod Makarske prelaze Cetinu na splavi s razdjelnicima (*con divisata zattera*).³¹

Dana 28. prosinca 1763. izaslanik za zdravstvenu kontrolu na Dvarima javio je omiškom providuru, da je obilazeći dvarsko područje ustanovio veliku glad zbog nedostatka žita koje im nije moguće nigdje nabaviti. Štoviše, jednomu je čovjeku prije nekoliko dana troje djece u noći zanijemjelo umirući od gladi, jer tri dana nisu ništa okusili. Majka ih je u prošlu zoru uspjela oživjeti s nešto malo brašna što ga je priskačući im u pomoć dao župnik. Mnogi radije žele smrt od kuge nego od gladi.³²

Dvarski nadintendant Dešković 3. siječnja 1764. javlja da je kućićki arambaša u svome selu izolirao jedno domaćinstvo čiji će članovi, osobito bolesni, ako im se ne omogući nabava hrane umrijeti od gladi.³³

U pismu od 25. travnja 1764. govori se o gladi i pristigloj pomoći u hrani koju treba preuzeti.³⁴

U slučajevima da je netko iznenada umro bilo gdje izvan kuće trebalo je prije ukopa službeno utvrditi uzrok smrti. Tako je zdravstveno povjerenstvo u Omišu na vijest da je Stipan Vukasović, nađen onesviješten na putu u Rogoznici te unatoč pruženoj pomoći umro, 14. travnja 1764. poslalo liječnika i zdravstvenog savjet-

²⁸ DAZD, OA, kt. 145, sv. 2, list 19.

²⁹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 19, list 31.

³⁰ DAZD, OA, kt. 146, sv. 19, list 34.

³¹ DAZD, OA, kt. 145, sv. 4, list 1.

³² DAZD, OA, kt. 146, sv. 18, list 26.

³³ DAZD, OA, kt. 146, sv. 18, list 31.

³⁴ DAZD, OA, kt. 146, sv. 21, list 4.

nika s nalogom da tijelo pregledaju, pa ako ne bude sumnjivih znakova dopuste ukop u rogozničkom groblju.³⁵ Prema zapisniku o tom pregledu sastavljenom sutradan liječnik je izjavio da je sudeći prema izgledu pokojnikova mršavoga tijela uzrok smrti bila glad, i da nema nikakva znaka zaraženosti.³⁶ Dana 4. srpnja 1764. javljeno je iz Dvara da je na Slimenu na putu nađena mrtva Ivanica Utrobičić, žena Pavlova.³⁷ Vjerojatno je i ona umrla od gladi.

Mjera izolacije (karantena)

Dana 5. kolovoza 1764. poslana je službena obavijest da je za karantenu (talijanski *contumacia*) onih koji prelaze s imotskoga područja na omiško određena špilja zvana Zlatna peč.³⁸ Vjerojatno se ta mjera nije primjenjivala na sve putnike nego samo na one koji su bili zatečeni bez propisane potvrde da su na to putovanje pošli zdravi ili su na kontrolnom mjestu na njima zapaženi znakovi moguće zaraženosti.

Izolacija pojedinaca, domaćinstava i nekih skupina

Dvarski nadintendant Dešković 4. siječnja 1764. javio je nadležnima u Omišu da ga je kućički arambaša izvijestio o bratu Petra Bilića koji je bio u kući Luke Vukasovića, a taj je već tri dana bolestan. Šalje, kaže, toga arambašu na kontrolno mjesto u Omiš da ga providur o tome slučaju ispita.³⁹

Omiškomu je providuru 1. veljače iz Dvara poslana obavijest da je ukućanima Ivana Šarića i Petra Bilića odobreno slobodno kretanje, odnosno da više ne moraju biti u izolaciji.⁴⁰ Tu nije navedeno u kojem su oni selu, ali da se radi o Kučićima zna se iz prethodne obavijesti o Petru Biliću i sljedeće poslano 12. veljače o Ivanu Šarcu koja glasi: „Danas su se navršili dani propisani za izolaciju kuće Ivana Šarca iz Kučića“.⁴¹ Prezimena Šarić i Šarac predstavljaju zapravo kuću Ivana Kovačića koji je tada i neslužbeno i službeno vođen pod dva prezimena, starijim Šarac i novijim Kovač, jer drugoga Ivana Šarca, odnosno Šarića tada u Kučićima nije bilo.

Opći providur 15. veljače 1764. ovlašćuje omiškoga da odobri molbu Omišanina Antona Dujmovića koji sa svojom ženom Jerkom Tomaseo želi prijeći iz Postira u Omiš, ali uz obvezu da u Omišu bude u propisanoj izolaciji.⁴²

³⁵ DAZD, OA, kt. 146, sv. 28, list 41.

³⁶ DAZD, OA, kt. 146, sv. 26, list 31.

³⁷ DAZD, OA, kt. 146, sv. 21, list 12.

³⁸ DAZD, OA, kt. 145, sv. 4, list 14.

³⁹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 19, list 4.

⁴⁰ DAZD, OA, kt. 146, sv. 19, list 25.

⁴¹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 25, list 30.

⁴² DAZD, OA, kt. 145, sv. 2, list 23.

Dana 2. ožujka 1764. rješavana je molba don Nikole Mustapića, žeževačkoga župnika, koji je tada bio u Grabovcu, selu te iste župe ali na imotskom području, pa se nije smio vratiti u njezino sjedište bez izvršenja obveze izolacije. Tražio je dozvolu da izolaciju obavi pod nadzorom dvaju pandura u župnoj kući, koja je bila na osami u Vrbnju, znatno udaljena od drugih kuća.⁴³ Generalni providur 10. ožujka 1764. na to je iz Splitu odgovorio da se Mustapić mora podvrci propisanoj izolaciji, i to ondje gdje će biti pod paskom zdravstvenoga odbora (*sotto l'occhio del Colletto di sanità*) a ne gdje on želi.⁴⁴

U Omiškomu zdravstvenom odboru 29. lipnja 1764. pretresana je molba Mande Vukasović, žene kapetana Martina Vukasovića, koja se mora vratiti u svoj stan u Omišu sa svoje petero djece. Zatražila je da im se dopusti da izolaciju provedu u kućici u vrtovima (Punta), koju im u tu svrhu prepušta dr. Benković. Toj je molbi poslije priložena potvrda da su izolaciju počeli gore navedenoga dana a završili 14. srpnja.⁴⁵

U popisu onih kojima je 26. srpnja 1764. naređeno da moraju biti u izolaciji, navedena su šesnaestorica, među njima i dvojica svećenika: Rogožđanin don Jozip Buljević i Omišanin don Petar Bezina.⁴⁶ Ivan Vitajić, zidarski majstor, zacijelo i poduzetnik, molio je 7. listopada 1764. dozvolu da sa skupinom od pet zidara i pet zidarskih pomoćnika smije prijeći izravno s državnih radova na Braču na gradnju i obnovu crkve Uznesenja bl. Djevice Marije u Radobilji, uz obvezu da će se potom odmah vratiti na prijašnji posao. Opći je providur to odobrio, ali je Omiški zdravstveni odbor to uvjetovao obvezom prethodne izolacije, što su potom i obavili.⁴⁷ Dana 12. listopada izdana je potvrda majstoru Petru Licini i njegovim sudrugovima da su izvršili obvezu izolacije.⁴⁸ Dana 23. listopada zabilježeno je da je 16. listopada u izolaciju ušao majstor Danijel Vitajić sa svojim sudrugovima.⁴⁹ Vjerojatno se i u ta dva slučaja radilo o zidarima.

O krajnjem nestrpljenju nekih koji su bili prisiljeni na izolaciju, pogotovo ako su je izdržavali u neugodnim uvjetima daleko od rodnog kraja, svjedoči zapisnik sastavljen 17. srpnja 1764. o ispitivanju Petra Jonjića pok. Ivana iz sela Podlušje kod Imotskoga (možda pogrešno napisanom umjesto Posušje). Petar je provodeći izolaciju u omiškoj utvrdi Mirabella uspio odatle pobjeći, ali je uhićen.⁵⁰

⁴³ DAZD, OA, kt. 146, sv. 20, list 2.

⁴⁴ DAZD, OA, kt. 145, sv. 4, list 3.

⁴⁵ DAZD, OA, kt. 146, sv. 30, list 5.

⁴⁶ DAZD, OA, kt. 146, sv. 30, list 9.

⁴⁷ DAZD, OA, kt. 146, sv. 30, listovi 13 i 16.

⁴⁸ DAZD, OA, kt. 146, sv. 30, list 30.

⁴⁹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 30, list 16.

⁵⁰ DAZD, OA, kt. 146, sv. 30, list 7.

Izolacija u Viseću za skupine pandura koji su vršili dužnost graničnih stražara

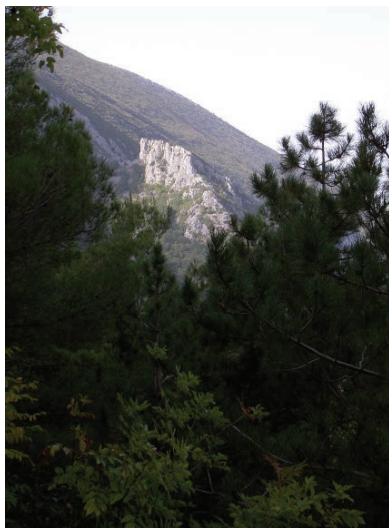
U redovitim prilikama službu čuvara reda u selima vršili su mjesni panduri pod zapovjedništvom seoskog arambaše. U izvanrednim prilikama po nekoliko se njih iz svakog sela moralo odazvati na poziv viših vlasti da privremeno služe kao stražari i drugdje, bilo unutar istoga područja bilo negdje dalje. U slučaju da su posebne prilike zahtijevale takve pojačane straže tijekom dužeg razdoblja, organizirali su ih u skupine koje su se svakih dvadesetak dana izmjenjivale. Za zapovjednika svakoj od tih skupina postavljan je jedan od njihovih arambaša. U doba opasnosti od pandemije kuge straže su raspoređivane duž granice između pojedinih užih upravnih područja i na bližoj državnoj granici.

Dok su u tim izvanrednim okolnostima služili izvan vlastitoga sela, tim arambašama trebalo je osigurati uzdržavanje i bar nešto veću plaću. Dvarski nadintendant Dešković 31. prosinca 1763. piše da je poglavice svih sela pozvao da dadnu pomoć za uzdržavanje onih pandura koji služe na prijelazima između krajina. Odazvali su se s nešto malo pomoći, kaže, arambaše Brela, Žeževice i Kučića – iako i oni s mukom – dok su ostali javili da nemaju od čega dati.⁵¹ Desetak dana poslije toga, 11. siječnja 1764, opći je providur odgovarajući na molbu arambaše Marka Borovca, zapovjednika pandura koji su u tom mjesecu bdjeli nad granicom između omiškoga i imotskoga područja, odlučio da im plaće budu povišene, zapovjedniku na dvadeset šoldi dnevno, pandurima na deset.⁵² Plaća im ni nakon toga nije bila sasvim primjerena, jer su za dva dana službe dobivali jednu dalmatinsku liru (2,4 puta slabija od mletačke), a za jedan cekin (cekini su u cijeloj državi imali istu vrijednost) trebalo im je odraditi malo manje od dvije i po smjene te stražarske službe na granici.

Kad je postojala opasnost od širenja epidemije panduri su iz sela omiškoga kraja raspoređeni u nekoliko skupina morali nadzirati granicu između svoga i imotskog područja, svaka skupina po dvadesetak dana. Pri tom su bili izloženi vrućini ili hladnoći, kiši i vjetru, a prije povratka svojim kućama bili su dužni gotovo isto toliko dana provesti u izolaciji, što je bilo nužno jer su vršeći spomenutu službu svakodnevno bili izloženi kontaktu i s onima koji su možda bili zaraženi. Dodatni je otpor u njima izazivalo mjesto određeno za tu grupnu izolaciju: Viseć.

⁵¹ DAZD, OA, k. 146, sv. 18, list 30.

⁵² DAZD, OA, k. 145, sv. 2, list 3 i 29.

Viseć, pogled sa Smolina

Naziv Viseć rabio se prvotno za nekadašnju utvrdu izgrađenu na istaknutoj izbočini planine Dinare iznad rijeke Cetine, koja izgleda kao da visi o toj planini (u starijim dokumentima se javlja i u obliku „Visuč“). Ta utvrda služila je sve do pomicanja mletačko-turske granice na sadašnju državnu granicu s Bosnom i Hercegovinom kao pomoćno uporište i neka vrsta izvidnice u sustavu obrane gradića Omiša. Poslije sklapanja Požarevačkoga mira (1718) nije više bilo potrebe za obranom, pa je vojnička posada zauvijek napustila utvrdu koja je prepuštena propadanju. Nedaleko od nje, dolje uz rijeku Cetinu, bila je kasnije omanja zgrada skladišta soli, a u blizini vjerojatno i još koja druga zgrada za pohranu drugih potrepština prodavanih kupcima koji su tu stizali iz bližih i daljih sela Omiško-radobiljske i Imotske zagore. Stoga se sve do prije pedesetak godina za nešto širi prostor oko „slanice“ rabio naziv Trgovišće. Sol i sve drugo prevozilo se iz Omiša do toga mjesta brodom, pa se tu prodavalo kupcima koji su stvari tovarili na konje i dopremali svojim kućama. Tako je bilo od davnina pa sve do izgradnje ceste Omiš-Zadvarje koncem 19. stoljeća.⁵³

Kad se u izvješćima o izolaciji pandura navodi *Viseć*, nije posve jasno misli li se pri tom isključivo na utvrdu. Ako je riječ o utvrdu, onda je ona tada još bila u solidnom stanju, jer se govori o obzidanom zdanju i ovećoj nastambi u kojoj je nekoć bila smještena vojnička posada. No moguće je da se isti naziv ponekad rabio i za šire područje uz rijeku, na kojem je bila spomenuta slanica i vjerojatno još neke zgrade ili barake.

⁵³ O Visuću (oblik naziva u najstarijim dokumentima, u novijim Viseć, u mletačkim „Vissechio“) vidi u: <https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/saznajte-povijest-fascinantnih-omiskih-tvrđava/9405>), autor Ivan Alduk, (posjet 14.12.2021).

Izvješću sastavljenom 16. srpnja 1764. priložen je popis s 32 imena pandura dovedenih u Visec.⁵⁴ Uz arambašu Marka Borovca koji je tu skupinu predvodio kao zapovjednik navedeni su: Grgo --- (prezime nečitljivo), Lovre Majmun, Grgo Tavrić, Jakov Biskupović, Grgo Borovac, Anton Glunić (?), Nikola Brstilo, Ivan Surčić, Mate Laušić, Dujam Kalajžić, Stipan Kalajžić, Ivan Bakota, Marko Kalajžić, Pavao Bajić, Pavao Bolčić, Josip Čorić, Pavao --- (?), Ivan Oral, Mijo Bajić, Petar Mlikotić, Ivan Jurčević itd., među njima nitko iz Kučića.⁵⁵

Njima je usred ljeta život u tom svojevrsnom zatvoru bilo ipak lakše izdržati, za razliku od onih koje je to zadesilo u zimsko doba. U izvješću od 1. ožujka te 1764. piše da su pripadnici smjene tada vraćene s granice, umjesto da dođu u Visec, pobjegli svojim kućama opravdavajući se da ne žele ondje „izgubiti život“.⁵⁶ Zasigurno je bilo neugodno i opasno po zdravlje boraviti petnaestak dana u utvrđi na vrh litice, na obronku sjeverne strane Omiške Dinare, i to u zimsko doba. Tim više ako znamo da je tamo tridesetak ljudi bilo zbijeno između vlažnih zidova i nedaleko nabujale rijeke.

Pri kraju travnja 1764. skupinu pandura povratnika s mletačko-turske granice na Aržanu predvodili su arambaša Marko Vilić i alfir Šimun Tomasović, u njoj uz Šimuna još dvojica Kučićana: Ilija Landikušić i Anton Bilić.⁵⁷ Pripadnici te skupine prošli su nešto bolje od drugih, jer su u utvrđi boravili u proljetno doba.

Panduri iz skupine koja je s granice došla u Visec 19. prosinca 1764. prije puštanja iz izolacije pregledani su „kod solane ispod Viseća“ (*alla salina sotto Visechio*), pa su otišli svojim kućama u Rogoznicu, Svinišće, Kučice (Pavao Šarac, Grgo Sovulj i Ivan Bošnjak), Slime (Pavao Šupuk i Mate Prdelet), Brela, Žeževicu, Katune i Nova Sela – sretni što će božićne blagdane slaviti sa svojima.⁵⁸

Iz toga i drugih popisa vidi se da je u čuvarsku službu na granicama pozivano svaki put po nekoliko pandura iz različitih sela omiškoga područja. Isto tako, po nekom redu, iz pojedinih sela biran je arambaša koji će im zapovijedati.

Sljedeća je smjena pandura izvršena svršetkom siječnja 1765.⁵⁹ Na čelu je te skupine bio kučićki arambaša Jure Pervan.⁶⁰ Jure Balić iz Svinišća (Podašpilje)

⁵⁴ DAZD, OA, kt. 146, sv. 21, list 14.

⁵⁵ DAZD, OA, kt. 146, sv. 21, list 14.

⁵⁶ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 13 i 17.

⁵⁷ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 23.

⁵⁸ DAZD, OA, kt. 146, sv. 21, list 31.

⁵⁹ Navedena je godina 1764. Međutim, po mletačkome službenom načinu računanja nova je godina počinjala tek 1. ožujka, što znači da su mjeseci siječanj i veljača u tom slučaju pripadali prošloj godini. Problem je što vrlo često nije sigurno je li u pojedinom spisu datum naveden po državnom službenom načinu računanja, ili ipak po onom po kojemu su se godine računale u drugim državama, a neslužbeno i općenito na području Mletačke Republike. Dvojbe nema samo kad je datumu dodana skraćenica M. V, što znači „na mletački način“. U dokumentaciji koja je podloga ovom članku nije stavljana ta oznaka, pa o toj kronološkoj posebnosti treba voditi računa. Moguća pogreška u kronologiji nadnevaka za temu koja se ovdje obrađuje nije presudna, pa se ovaj rad oslanja na veći ili manji stupanj vjerojatnosti.

⁶⁰ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 5 i 7-8.

Utvrda Viseć na staroj karti gdje je naznačena udaljenosti do Dvara i Imotskog

koji ih je 29. siječnja 1764. došao čuvati, izjavio je sljedećega 5. veljače da su oni (njih 31 s arambašom) stigli u Viseć nekoliko dana prije njega. Počeli su mu se žaliti da nemaju kruha te tražiti da im se dopusti ići po kruh. Pošto im on to nije dopustio pobjegli su, pa je u izolaciji ostao samo arambaša koji je sutradan također nestao.⁶¹ Potanje ispitivanje o tom bijegu provedeno je 15. ožujka. Utvrđeno je da su posljednji otišli Luka Vukasović, Grgo Juričić i Jakov Topić, zajedno s arambašom Pervanom.⁶²

Prema izvješću od 25. ožujka 1765. od pripadnika smjene koja se upravo vratila s granice osmorica su odbila ići u Viseć: i to Novoselci, Blačani, Kreševljani i Katunjani.⁶³ U toj smjeni Kučićana nije bilo, iz Svinišća su bili trojica (dvojica Pejčkovića: Nikola i Stipan, jedan Brzović, ime mu nečitljivo). O arambaši Mati Tavriću koji je tu skupinu predvodio stigla je neprovjerena vijest da je umro.⁶⁴

⁶¹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 22, list 31.

⁶² DAZD, OA, kt. 146, sv. 31, list 20.

⁶³ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 18.

⁶⁴ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 19.

Slučaj Bože Terzića, bjegunca sa straže na Aržanom

U spisima iz tih godina navedeno je i više slučajeva kad su panduri zaduženi za nadziranje granice pobjegli prije roka. Razumljivo je da je najteže bilo do kraja izdržati onima koje bi dopalo biti u toj službi u doba božićnih blagdana, pogotovo kad su stražarili na granici s tada turskom Bosnom, daleko od svojih sela i obitelji. Prvi takav slučaj zabilježen je na smjeni godina 1763. i 1764, kada su „s imotske granice“ prije roka pobjegli panduri Mijo Jerolimović i Matij Šantić, sudeći po prezimenima obojica Rogožđani.⁶⁵

Osobito je zanimljiv slučaj bijega Bože Terzića opisan pod nadnevkom 24. siječnja 1764. On je pandursku obvezu stražarenja izvršavao na mletačko-turskoj granici kod Aržana. Igrajući se tu s ostalim pandurima na pločice pošao je za svojom pločicom do same granice, kamo je bila odletjela, pa tu navodno nepažnjom podigao neki „duhan“ (valjda oveći smotak koji je možda mogao biti izvor zaraze, u svakom slučaju sumnjiv kao predmet krijumčarenja). Prijavljen je za to zapovjedniku (*capoposto*), koji ga je odmah odijelio od drugih pandura. Međutim, on mu je pobjegao. Prema dojavi nekog dječaka otrčao je prema Vinici, selu na turskoj strani granice. Odmah je poručeno sviniškom arambaši da ga on, ako tamo stigne, uhiti i dovede da odgovara za taj prekršaj. Sumnjalo se je da je potom iz Bosne potajno prešao u Poljica.⁶⁶ Dana 25. siječnja javljeno je da se pojavio u Svinišću, ali kad je doznao da mu kuću čuvaju panduri, brzo je nestao.⁶⁷ Nije poznato je li poslije uhićen i kažnjen.⁶⁸

Posljednje vijesti o obvezi izolacije od 1763-1765.

Jedna od vijesti o izvršavanju obveze izolacije u 1765. već je navedena (izvješće od 25. ožujka 1765). U izvješću poslanom omiškom providuru 19. svibnja nabrojena su imenom i prezimenom sedamnaestorica pandura povratnika sa stražarenja na granici (među njima je Kučićanin Matij Bobetić) koji se radi izvršenja propisa o izolaciji nalaze „u Viseću niže Mirica“ (*a Vissecchio sotto Miriz*) s napomenom da oni iz Opanaka nisu došli.⁶⁹

Prema izvješću od 16. lipnja 1765. među pandurima koji su došli u Viseć bio je Kučićanin Anton Juričić,⁷⁰ prema onom od 17. srpnja dvojica: Grgo Srdanović

⁶⁵ DAZD, OA, kt. 146, sv. 8, list 24.

⁶⁶ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 5.

⁶⁷ DAZD, OA, kt. 146, sv. 31, list 11.

⁶⁸ Naveden je u popisu Sviniščana iz 1799. kao kućedomaćin, tada u dobi od 60 godina (DAZD, Katastri 22, Omiš, pod Svinšće kuća br. 26).

⁶⁹ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 25 i 26.

⁷⁰ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 29.

i Paval Marunčić,⁷¹ a onom od 11. kolovoza trojica: Matij Juričić, Ivan Šušić i Toma „Kovač“ (zapravo Kovačić).⁷²

Navedenim vijestima iz te godine treba pridodati dvije o putnicima drugih zanimanja koji su nakon dolaska u Omiš trebali određeno vrijeme provesti u izolaciji. Na sastanku omiškoga odbora za zdravstvo održanom 3. srpnja 1765. pročitana je molba Jure Deškovića Furioza i sudruga mu Ivana Nikole Bugardella, koji su stigli „iz ove okolici koja je odvojena od ovoga grada“ (*provenienti da queste vicinanze segregate da questa città*) da im se odobri kontumacija na Punti.⁷³

Drugu molbu te vrste, ujedno posljednju iz tih godina, predao je 8. rujna 1765. slikar Filip Naldi (*Filippo Naldi Pittore*). U njoj izjavljuje da je na omišku obalu stigao brodicom ravno iz Neretvanskog kraja radi postavljanja već dovršenog oltara, izrađenog prema davno danoj narudžbi, u svinišku crkvu. Budući da će on taj posao obaviti u nekoliko dana, moli da to smije raditi pod nadzorom stražara,⁷⁴ drugim riječima da ne mora prije toga besposlen boraviti negdje u propisanoj izolaciji.

Slučajevi ubojstva u Kućicama i Gornjim Brelima

U spisima staroga omiškog arhiva nalaze se i podaci o dva slučaja umorstva koja su se dogodila za trajanja ovdje već opisanih strogih mjera obrane od mogućeg širenja epidemije kuge na omiško područje.

Prvi se takav slučaj dogodio u selu Kućice 6. ožujka 1763, kad je ubijen Anton Raljević. O tome je kancelar zdravstvenog odbora u Omišu istoga dana izvijestio ostale članove te naglasio da se, bez obzira na zabranu kretanja, službeni pregled mrtvoga tijela ubijenoga Raljevića mora obaviti radi vođenja kaznenog postupka. Odlučeno je da to obave Ivan Anton Biličić i Ivan Biloborović u pratnji vojnika Josipa Ognjutovića i to noću, a da putuju jašući na konjima.⁷⁵

Krajem lipnja 1765. ubijen je u Gornjim Brelima Mate Jubić (*Giubich*) pok. Bože i Andrijane. Isprva se nije znalo o kome je riječ. Na vijest o tome poslana je 29. lipnja iz Omiša službena komisija da utvrdi činjenice. Članovi te komisije putovali su brodom do Viseća, a zatim na konjima do Gornjih Brela. U njihovu je iskazu navedeno da je pokojnik imao brkove, da mu je bijela košulja bila sva u krvi, da je imao bijele hlače od gruboga lanenog platna (raše), na nogama bijele nazuvke i opanke, a na glavi kapu od crvenog salonika (mlet. *Salonicchio* – vrsta

⁷¹ DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 32.

⁷² DAZD, OA, kt. 145, sv. 22, list 37.

⁷³ DAZD, OA, kt. 146, sv. 31, list 30.

⁷⁴ DAZD, OA, kt. 146, sv. 31, list 37.

⁷⁵ DAZD, OA, kt. 146, sv. 28, list 38

platna) i da je bio star oko 49 godina. Ubio ga je nepoznati počinitelj iz puške. Rane su mu bile duboke. Pokojnik je potajno bio došao s turskog područja. Njegova je majka izjavila da je osam godina živio tamo, a došao je jer je od nekoga čuo da je ona umrla.⁷⁶

Nekoliko vijesti iz 1769, 1772. i 1778.

Zabrana okupljanja većeg broja ljudi izdana zbog zdravstvenih razloga bila je opet na snazi krajem proljeća 1769. U skladu s tim proglašeno je 19. lipnja po cijelom kraju da toga ljeta u Makarskoj ne će biti „fijere“ na blagdane Sv. Petra, Sv. Lovre i Velike Gospe.⁷⁷

Dana 5. svibnja 1772. naređeno je glavarima Rogoznice i Kučića da se u njihovim selima iz stada izluče zaražene životinje te odrede pašnjaci na kojima će one koje su zdrave pasti, a tako i vode na kojima će se poжити, da se pastiri ne bi međusobno miješali.⁷⁸

Šest godina poslije toga pojavila se zarazna bolest na životinjama u Kučićima. Arambaša Pervan 16. lipnja 1778. obavijestio je dvarskoga nadintendanta da je u selu uginuo jedan junac od govednjače (*govednazza*). Odgovoreno mu je da se taj uginuli junac spali skupa s kožom.⁷⁹ Dvadeset dana poslije toga Iliji je Landikušiću uginulo tele (*un soranello*). I ono je spaljeno.⁸⁰ Intendantu je nakon sljedećih dvadeset dana javljeno da su preostala Landikušićeva goveda zdrava.⁸¹ Krajevne su vlasti morale dakle strogo voditi računa i o sprječavanju širenja zaraze domaćih životinja.

Bjegunci s osmanskog područja zbog pritisaka da prijeđu na islam

Djevojka Lucija Bubalo nakon bijega zaustavljena na granici kod Imotskoga

Osobito je zanimljiv i značajan sadržaj službenog zapisnika o saslušanju Lucije Bubalo, kćeri pok. Mije Bubala zvanog Brig, iz Kongore, sela bega Kopčića. Zapisnik je sastavljen na graničnom prijelazu blizu Imotskog 4. srpnja 1764.

Ona je na tom saslušanju izjavila da je šest godina živjela u Mostaru. Prije toga otac joj je umro od kuge u Uskoplju, potom se majka preudala za Marka Bubića iz Broćna, a ona kao djevojčica služila je 3-4 godine kod udovice Omera

⁷⁶ DAZD, OA, kt. 146, sv. 31, list 28-29.

⁷⁷ DAZD, OA, kt. 146, sv. 22, list 41.

⁷⁸ DAZD, OA, kt. 146, sv. 23, list 2.

⁷⁹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 24, list 7.

⁸⁰ DAZD, OA, kt. 146, sv. 24, list 9.

⁸¹ DAZD, OA, kt. 146, sv. 24, list 10.

bega Lakešića, muslimanke, radeći kao prelja i tkalja te obavljajući druge ženske poslove. Nagovorena od jednog čovjeka prešla je na islam ne znajući što čini jer je bila još dijete. Nazvao ju je imenom Solija, pa su je i drugi od tada tako zvali. Ljeti su boravili na selu, a zimi u Mostaru, gdje se jedne zime razboljela, pa ju je udovica Lekšić otpremila majci da je ona u bolesti njeguje. Majka ju je nagovorila da se vrati vjeri u kojoj je rođena. Rekla joj je da su u selu kraj Rogoznice i Omiša, u obitelji Popovac, tri njezina brata, Lucijina ujaka, Petar, Ivan i Jure, koji će je primiti i o njoj se dalje brinuti. Radi toga je došla u Posušje k nekoj dobroj ženi koja ju je dovela do kontrolnoga mjesta na granici (*alle stangate*). Sa 17 godina i nalazila se među kršćanima i nadala se da je neće zapustiti iako su bili siromašni, to više što je njezina majka s Bubićem imala dva sina i kćer. Ivan, njezin brat po ocu i majci, živio sa tada sa ženom i dvoje djece, pa se njemu nije ni obraćala.

Zapisnik je poslan generalnom providuru, koji je odredio da nakon svih zdravstvenih mjera predostrožnosti i dogovora s njezinim ujacima, ako je budu voljni primiti, bude odvedena i njima predana.⁸²

Dvarski je nadintendant 27. studenoga 1772. izvijestio omiškoga providura o Ani, sestri Tome Šarca (zapravo Kovačića), koja je, kaže, prije sedam godina otišla u „osmansku državu“, što znači u Bosnu, te se ondje „poturčila“ (*si è fatta turca*). Sinoć se skrovitim putima vratila u bratovu kuću da se odrekne „muslimanstva“ (*per abiurare il maometismo*). Arambaša mu je toga sela javio da je tu kuću izolirao tako da je uz nju postavio stražare.⁸³

Te godine, koliko se zna, nisu propisivane neke opće mjere za obranu od epidemije. Međutim, svaki potajni dolazak iz Bosne uvijek je smatran sumnjivim za mogući prijenos zaraze, jer se kuga tamo češće pojavljivala. Poznato je da je Ana rođena 1741. kao jedna od sedam sestara uz dva brata, od oca Petra Šarca Kovača. O njihovim su krštenjima sačuvani matični upisi. Prema predaji tri su bile udane u Jajce. Dva su njihova brata, pošto ih je posjetila vraćajući se natrag, umrla u istoj noći prelazeći preko Zelova. Ako je predaja točna, i njih dvojica su išli „skrovitim putima“, jer se inače ona ne bi penjala do Zelova, nego bi kraćim putem stigla u Kučiće. Zanimljiv je podatak o Aninu odlasku u Bosnu „prije sedam godina“, što znači 1765, u vrijeme kad je bilo zabranjeno putovati izvan vlastitoga sela svima koji za to nisu dobili posebnu dozvolu. Bit će da je nju i spomenute sestre na odlazak u Bosnu prisilila teška oskudica. Kuća njezina brata Tome u vrijeme tih nevolja bila je puna čeljadi, pa nije čudo da se u njoj gladovalo. Mnogi su iz naših krševitih krajeva za vrijeme takvih oskudica odlazili u Bosnu, spremni makar i samo za hranu raditi na imanju kakvog age. Neki su tamo ostali kraće, a većina zauvijek.

⁸² DAZD, OA, kt. 145, sv. 4, list 2.

⁸³ DAZD, OA, kt. 146, sv. 23, list 11.

Drugi je sličan slučaj zabilježen 3. rujna 1778. Sviniška je ronda na granici sela toga dana predvečer zatekla djevojku Petrušu, kćer Mate Cerića, koja je, piše, prošloga travnja otišla u tursku zemlju, u okolicu Duvna. Otamo je pobjegla kako bi se oslobodila pritiska da se „poturči“. Prešla je dvaput preko rijeke Cetine, na gazu u Blatu i opet ispod Svinišća.⁸⁴

Iznenada se vratio i Katunjanin Marko Rubić Bartulov. Došao je kući 13. rujna 1778. Izjavio je da je u Duvnu boravio od prošloga siječnja, a potajno je pobjegao stoga što su ga gnjavili nagovaranjem da se „poturči“.⁸⁵

Sustavni prikaz svega navedenoga u ovom radu može poslužiti kao primjer za istovremena zbivanja takve vrste na drugim područjima dalmatinske Zagore, čiji providurski arhivi iz tog vremena nisu sačuvani, ili u njima nema toliko spisa na tu temu, ali i kao primjer slučajeva prodora kuge prije i poslije toga, posebno onih s početka tridesetih i osamdesetih godina 18. stoljeća.

⁸⁴ DAZD, OA, kt. 146, sv. 23, list 14.

⁸⁵ DAZD, OA, kt. 146, sv. 23, list 16.

Bibliografija

Arhivski izvori

Državni arhiv u Gospiću
HR-DAGS-42, Okružni sud u Gospiću
Državni arhiv u Rijeci
HR-DARI-53, Questura di Fiume
Državni arhiv u Splitu
HR-DAST-2, Providur Klisa 1662-1797.
Državni arhiv u Zadru
DAZD-Omiški arhiv
Nadbiskupski arhiv Split
NAS-Zbirka matičnih knjiga

Literatura

BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica. 1985. Prilog poznavanju života Splićana u doba teške epidemije kuge 1783/1784. *Kulturna baština* 11: 91-97.

BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica. 1988. Život u Trogiru u doba epidemije kuge u Dalmaciji u 18. stoljeću. *Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae*, XXVII/1-2: 79-87.

BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica. 1989. Izvještaj izvanrednog providura za zdravstvo Angela Dieda o prilikama u Dalmaciji za vrijeme kuge 1783-1784. godine. *Rasprave i građa za povijest znanosti* 5: 183-201.

BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica. 1990. Liječenje kuge u Dalmaciji u XVIII stoljeću. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 23: 247-258.

BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica. 1997. Contributo alla conoscenza del ruolo del mare e delle imbarcazioni nel debellare l'epidemia di peste a Spalato (Split) alla fine del XVIII secolo. U *1° seminario sulle fonti per la storia della Civiltà Marinara Picena S. Benedetto del T. 21-22 ottobre 1995*, 37-41. Ripatransone: Maroni.

NOVAK, Grga. 1978. *Povijest Splita*. Split: Književni krug.

Internetski izvori

<https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/saznajte-povijest-fascinantnih-omiskih-tvrđava/9405>
posjet (10. 8. 2021)

The Omiš Area in the Defence against the Plague in 1762-1765

The Republic of Venice, whose prosperity depended primarily on unimpeded trade by land and sea, had long had a system of defence against infectious disease epidemics, particularly the plague as the biggest threat to the aforementioned trade. These measures were naturally applied in that part of Dalmatia under its authority. There, the city of Split was most imperilled by plague outbreaks as it was the main transit hub for goods arriving by land from the territory of the Ottoman Empire or by sea from Venice. Although to a lesser extent, the plague also threatened the areas of Omiš and Makarska, market towns that were more accessible to the populace from the hinterland, including the Imotski area and the south-western section of Herzegovina on the other side of the state border.

A detailed overview of what had been undertaken from 1762 to 1765 to prevent outbreaks of the plague in the area under the authority of the Omiš provveditore was made possible by the extensive data contained in the records of the old Omiš archives, which were deposited in the provincial archives of the time in Zadar. These records simultaneously testify to the very arduous conditions for life and work by the domicile population in that period, as well as the efforts by the authorities to prevent death by starvation.

This paper contains a series of data on everything undertaken at the orders of the Venetian central and provincial governments in the area under the jurisdiction of the Omiš provveditore to prevent the possible emergence and spread of the plague from 1762 to 1765 and the difficulties that ensued in the enforcement of these measures. Considerable attention is above all accorded to the surveillance of unpermitted travel by individuals and groups across the boundaries with neighbouring districts, i.e., Poljica and Imotski, and similarly to nearby islands. The border with the Ottoman Empire, whence the plague came into Dalmatia, was subject to the strictest supervision. Inside the Omiš area, particular care was dedicated to health inspections of travellers and goods at Dvare Fortress. A caravan route passed next to its walls and tower, whence coastal villages could be reached from the near or more remote interior and leading to the control stations before the entrances to the towns of Omiš and Makarska.

A public health board with its seat in Omiš (*Collegio di sanità d'Almissa*) was responsible for the enforcement of all stipulated measures and specific decision-making related thereto. It selected its own delegate to the supervisory post next to Dvare Fortress, who collaborated with the Dvare superintendent responsible for the nearby village and the fortress commander. It should be noted that at least one member of the aforementioned board had to have a good working knowledge of the Croatian language and the Bosančica script, and such knowledge was also required of the Dvare delegates, who worked in shifts.

Provisions stipulating the isolation of individual houses in cases of suspicion of the plague were strictly enforced. Groups of rural sentries (*panduri*) from villages in the Omiš area were posted in a specific order to guard the boundaries between individual neighbouring districts and the state border. Besides sentry duty, a major hardship for them after being relieved was the obligation to remain in isolation for several weeks in Viseć Fortress, whence they often escaped.

The systematic overview of these circumstances contained in this paper may serve as an example for contemporaneous events in other territories of the Dalmatian Zagora region, for which the provveditore archives from that time were either not preserved or do not contain as many records on the topic, and also in cases of plague outbreaks before and thereafter, particularly from the beginning of the 1730s and 1780s.

Keywords: epidemic, public health board (Colleggi di sanità), isolation, provveditore general, Omiš provveditore, Dvare Fortress, fortress commander, Dvare superintendent, *panduri* and sentry duty, quarantine in Viseć (Visuč) Fortress

Ključne riječi: epidemija, zdravstveni odbori (Colleggi di sanità), izolacija, opći providur, omiški providur, utvrda Dvare, zapovjednik utvrde, dvarski nadintendant, *panduri* i straže, karantena u utvrđi Viseć (Visuč)

Slavko Kovačić
Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
Zrinsko-Frankopanska 19
21000 Split
skovacic38@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2021.

Poseban broj

*Prema povijesti „nevidljive“ prijetnje: epidemije i
pandemije u Srednjoj Europi i Mediteranu*

Special Issue

*Towards an History of “Invisible” Threat: Epidemics
and Pandemics in Central Europe
and the Mediterranean*

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Gosti urednici/Guest Editors

Nikola Anušić i Filip Šimetin Šegvić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*